

*До разової спеціалізованої вченої
ради Національної академії
внутрішніх справ*

ВІДГУК

офіційного опонента
кандидатки юридичних наук, доцентки,
професорки кафедри теорії та історії держави і права факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Загуменної Юлії Олександрівни на дисертацію
Ремез Олени Леонідівни «Сфера цивільної безпеки як об'єкт
теоретико-правового дослідження», поданої на захист до разової
спеціалізованої вченої ради Національної академії внутрішніх справ
на здобуття вищої освіти ступеня доктора філософії в галузі знань
08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Україна є незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Сьогодні в Україні сфера безпеки залишається прерогативою держави, а людина є головним об'єктом безпеки.

Сфера цивільної безпеки як комплексна галузь державної діяльності, пов'язана із забезпеченням безпеки громадян, їх прав і свобод, збереженням матеріальних та культурних цінностей в умовах можливих небезпек, таких як природні катастрофи, техногенні аварії, терористичні акти, збройні конфлікти тощо, що досягається низкою таких заходів, як розробка та впровадження законодавства у галузі безпеки; підготовка й навчання фахівців; створення систем моніторингу та прогнозування небезпечних ситуацій; розробка й використання сучасних технологій; організація комунікації та координації дій в умовах надзвичайних ситуацій; здійснення запобіжних заходів задля зменшення ризиків виникнення небезпечних ситуацій, а також вивчення та аналіз надзвичайних подій з метою поліпшення системи попередження та реагування на них у майбутньому.

Проблема цивільної безпеки досить давно перебуває в колі наукового дискурсу. Сучасні уявлення про цивільну безпеку ґрунтуються на тому, що це досить складне соціальне явище, що комплексно характеризує життєдіяльність людини, суспільства та інститутів держави. Забезпечення цивільної безпеки держави є тим дієвим інструментом, що здатен забезпечити безпеку людини. Однією з найважливіших особливостей щодо її забезпечення в сучасних умовах є системний характер зростання небезпек національній безпеці загалом, так і цивільній безпеці зокрема.

Оцінюючи ступінь розробки зазначеної тематики вітчизняними науковцями, доводиться констатувати, що окремі питання й досі або залишилися нерозглянутими, або є дискусійними та потребують додаткового переосмислення.

Ураховуючи те, що система цивільної безпеки є важливою складовою розвитку всієї системи забезпечення національної безпеки, а тому вимагає постійного дослідження та методологічного забезпечення, виконана Ремез Оленою Леонідівною дисертація на здобуття вищої освіти ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» за обраною темою є своєчасною та актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Актуальність роботи підкреслюється й тим, що обрана тема дослідження відповідає пріоритетним напрямкам наукових досліджень відповідно до Наказу МВС України «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки» (Наказ МВС від 11 червня 2020 № 454), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 років, схвалених Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 26 грудня 2017 р. № 28/1), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки, затверджених рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 року (протокол № 23).

Дисертацію виконано відповідно до Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019–2023 роки, затверджених постановою президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 року № 30, Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр. в частині п. 1–5 підрозділу 1.1. «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», п. 6 підрозділу 1.2. «Удосконалення національної правової системи та її адаптації до європейського права», Плану основних заходів Міністерства внутрішніх справ України на 2021 рік (наказ МВС України від 28 грудня 2020 р. № 920)

Тема роботи пов'язана з організаційними й нормотворчими заходами, що здійснюються в Україні з метою гармонізації та адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, реформування правової системи держави й поступового її узгодження з міжнародними та європейськими стандартами.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Високий ступінь обґрунтованості результатів дослідження зумовлений досить раціональною та внутрішньо узгодженою структурою дисертаційної роботи. Дисертанткою виявлено належний рівень знань юридичної літератури, нормативно-правового матеріалу, а також розкрито низку дискусійних проблем, що підлягають загальнотеоретичному переосмисленню та корегуванню для цілей оптимізації загальної теорії держави та права.

Дисертанткою застосовано різні методи наукового аналізу щодо досліджуваної тематики, зроблено критичну оцінку положень чинного національного та міжнародного законодавства. Наведений дисертанткою дослідницький матеріал повною мірою сприяв досягненню поставленої мети, яка полягає в теоретичному узагальненні та розв'язанні комплексної науково-прикладної проблеми забезпечення цивільної безпеки як цілісної

концепції з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Узагальнений у роботі теоретичний та нормативний матеріал аналізується з використанням виваженого методологічного апарату, який включає як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання, зокрема системно-структурний, логіко-нормативний, логіко-семантичний, історико-правовий, формально-логічний, компаративістський, моделювання.

Методи дослідження є цілком сучасними та обґрунтованими, що стало запорукою успішного вирішення поставлених дисертанткою завдань, їх застосування сприяло забезпеченню всебічності, повноти й об'єктивності наукових пошуків, а також коректності, обґрунтованості й узгодженості сформульованих висновків.

Структура дисертаційного дослідження, запропонована авторкою, є логічно побудованою та ґрунтується на комплексному дослідженні проблем цивільної безпеки в умовах забезпечення сталого розвитку суспільства. Розділи дисертації поєднані загальною метою дослідження і в них, відповідно до плану дослідження, розкривається його об'єкт і предмет, що сформульовані вдало і відповідають вимогам МОН України.

Низка сформульованих у дисертації положень, висновків і рекомендацій характеризуються ознаками новизни і є вагомим внеском у розроблення концепції безпеки з урахуванням сучасних викликів і загроз. Праця містить теоретичні положення і науково обґрунтовані висновки, які розв'язують актуальну теоретичну та науково-прикладну проблему, окреслену в меті дослідження.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертанткою, у своїй більшості є переконливими. При їх обґрунтуванні використано широке коло емпіричних матеріалів, а також правових і наукових джерел.

Обґрунтованість власних наукових результатів підтверджується і тим, що авторка робить висновки на підставі аналізу й зіставлення поглядів і

концепцій інших науковців. Висновки до розділів і загальні висновки відповідають сутності розглянутих питань і відзначаються чіткістю викладених думок.

Таким чином, сформульовані у дисертації наукові положення, висновки і рекомендації мають належний рівень обґрунтованості й достовірності.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертація Ремез Олени Леонідівни є комплексним науковим дослідженням феномену цивільної безпеки як цілісної теоретико-прикладної проблеми. У дисертаційному дослідженні здобувачкою чітко, логічно та науково обґрунтовано переважну більшість теоретичних і практичних аспектів, що стосуються окреслення сутності та правових засад проблематики забезпечення цивільної безпеки.

На особливу увагу заслуговують наступні положення, висновки, рекомендації та пропозиції, що викладені в дисертації, які найбільш наочно демонструють її наукову новизну, теоретичну й практичну значимість: уперше комплексно, з використанням методів пізнання, урахуванням сучасних викликів і загроз на системному рівні аналізу та узагальнення описано феномен цивільної безпеки, на основі чого сформульовано та обґрунтовано концепцію безпеки з урахуванням сучасних викликів і загроз. Сферу цивільної безпеки як багаторівневу ієрархію розглянуто шляхом поділу на такі рівні: мікробезпека – безпека людини/особистості/індивіда; мезобезпека – безпека сім'ї (2 і більше індивідів/особистостей/людей); макробезпека – безпека нації/суспільства і мегабезпека – міжнародна цивільна безпека/безпека світу. Запропонованою класифікацією доведено наявність зв'язку між її рівнями, що є свідченням того, що досягнення вищого, наступного рівня безпеки (мегабезпека – безпека світу) легше і якісніше може бути досягнуто через забезпечення її нижчих рівнів (безпека суспільства, сім'ї чи групи людей і безпека індивіда) (с. 160–161).

Конструктивно, системно авторка підходить до характеристики механізму правового регулювання сфер життєдіяльності суспільства шляхом регулювання законодавчим інститутом, що є невід'ємним і важливим у формуванні потужного комплексу підходів до визначення сфери цивільної безпеки (с. 162), а також окреслення ознак сфери цивільної безпеки (с. 172–176).

Вважається достатньо аргументованою та актуальною пропозиція дисертантки щодо віднесення до складових компонентів сфери цивільної безпеки кіберпростору, екологічного та освітнього видів суспільних відносин. (с. 173) та обґрунтування наукової думки про те, що ефективність діяльності уповноважених суб'єктів у сфері цивільної безпеки передбачає чітку визначеність їхніх функцій, завдань, прав та обов'язків у цій сфері, відповідальності та реалізації наданих законом повноважень щодо протидії наявним ризикам (підрозділ 3.3).

У роботі висловлено ґрунтовні пропозиції з приводу доцільності вивчення та впровадження досвіду трансформації правових засад організації та діяльності уповноважених суб'єктів у сфері цивільної безпеки в інших країнах, що передбачає удосконалення системи превентивних і реагувальних заходів, а також вдосконалення взаємодії між державними органами та недержавними організаціями, зокрема з громадськістю (с. 207). Установлено, що цивільна безпека – це комплекс заходів і дій, спрямованих на забезпечення безпеки громадян, їх прав та свобод, держави загалом, які можуть виникнути внаслідок природних катастроф, техногенних аварій, терористичних актів, конфліктів тощо. Це включає у себе попередження виникнення небезпечних ситуацій, готовність і реагування на них, а також відновлення після надзвичайних ситуацій та допомогу потерпілим (с. 77).

На наш погляд, заслуговують на наукову підтримку ті положення роботи, в яких авторка аргументовано доводить, що зовнішні загрози та явні небезпеки не допоможуть жодній з держав убезпечити населення своєї

країни від багатьох небезпек. Для цього держави повинні співпрацювати і розвивати концепцію або стратегію забезпечення цивільної безпеки (с. 165).

Варто підкреслити, що у роботі містяться й інші слушні узагальнення та пропозиції. Потрібно відзначити, що з огляду на зміст отриманих наукових результатів, вони характеризуються не лише науковою новизною, але й практичним значенням, адже авторкою сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення як законодавства, так і організації роботи уповноважених суб'єктів у сфері цивільної безпеки в Україні.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих наукових працях.

Результати дослідження повною мірою відображені в наукових фахових виданнях авторки, зміст і характер яких відповідають вимогам МОН України, а також виступах здобувачки з доповідями основних положень дисертації на науково-практичних конференціях, що загалом свідчить про достатній рівень її апробації.

Основні положення дисертаційного дослідження опубліковано дисертанткою у 25 наукових публікаціях, серед яких 3 статті, опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 2 статті – у наукових періодичних виданнях інших держав; 20 тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, міжвузівських та підсумкових науково-теоретичних конференціях, семінарах і круглих столах.

Значимість результатів дисертаційного дослідження для вироблення науково обґрунтованої концепції безпеки, а також пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства з урахуванням міжнародно-правових стандартів організації та діяльності уповноважених суб'єктів у сфері цивільної безпеки окремих європейських країн.

Практичне значення роботи полягає у тому, що рекомендації та пропозиції, сформульовані авторкою дослідження, безпосередньо спрямовані на вдосконалення чинного законодавства України у відповідній сфері, а також приведення його у відповідність до міжнародних стандартів, сприятимуть подальшому розвитку та вдосконаленню правозастосовної діяльності у сфері цивільної безпеки, реалізації концепції цивільної безпеки на рівні підрозділів центрального органу виконавчої влади, а також проведенню перспективних наукових досліджень проблем розуміння та підтримки цивільної безпеки. Результати дослідження впроваджено у правозастосовну сферу, науково-дослідну діяльність та освітній процес.

Дисертаційне дослідження складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У *першому розділі «Історичні та методологічні аспекти дослідження сфери цивільної безпеки»* здійснено аналіз концепції безпеки на різних етапах розвитку людської цивілізації, досліджено її генезис через призму визначення категорії «безпека» залежно від формування історичної доби людства (підрозділ 1.1.); охарактеризовано етапи розвитку сфери цивільної безпеки, окреслено досягнення і недоліки, а також визначено перспективи подальшого розвитку цивільного захисту в Україні (підрозділ 1.2); досліджено методологію теоретико-правового дослідження сфери цивільної безпеки (підрозділ 1.3). Так, заслуговує на увагу проведений Оленою Леонідівною аналіз наукових концепцій, що пояснюють природу сфери цивільної безпеки (підрозділ 1.2).

У *другому розділі «Теоретичні засади осмислення сфери цивільної безпеки»* доктринальну інтерпретацію поняття «безпека», «цивільна безпека» досліджено в контексті вітчизняної загальної теорії права, соціальних і гуманітарних наук, що дало здобувачці змогу з'ясувати загальне та відмінне між ними в площині їх залежності від предмета, методології, понятійно-категоріального апарату певної науки, окреслити

проблеми міждисциплінарних підходів до визначення сфери цивільної безпеки (підрозділ 2.1). Обґрунтовано необхідність окреслення меж і прийняття відповідних актів правового регулювання цивільної безпеки як складової національного законодавства, ураховуючи, що об'єктом є людина/суспільство, а суб'єктом – держава (підрозділ 2.2). Заслугує на позитивну оцінку наведена структура сфери цивільної безпеки та її ознаки (підрозділ 2.3).

У третьому розділі «Міжнародний досвід, стан і перспективи удосконалення організації та діяльності уповноважених суб'єктів у сфері цивільної безпеки» акцентовано на базових міжнародно-правових стандартах, які впливають на сферу цивільної безпеки, організацію та діяльність уповноважених суб'єктів у цій сфері (підрозділ 3.1). Слушним є дослідження в роботі процесу трансформації правових засад організації та діяльності уповноважених суб'єктів у сфері цивільної безпеки країн Східної Європи, що має важливе значення для забезпечення безпеки національного рівня та сприяння здійсненню загальних європейських стандартів та є вагомим кроком у забезпеченні безпеки для громадян України й допоможе підвищити ефективність управління кризовими ситуаціями в країні (підрозділ 3.2). Уповноважених суб'єктів у сфері цивільної безпеки в Україні визначено як організації та установи, що здійснюють заходи з попередження та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій на території України, забезпечують безпеку громадян, території та майна в разі виникнення надзвичайних ситуацій, мають свої відповідні функції та повноваження залежно від їхньої спеціалізації та мети діяльності та вдало окреслено шляхи реформування цих суб'єктів.

Викладене вище може бути підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Ремез Олени Леонідівни на тему «Сфера цивільної безпеки як об'єкт теоретико-правового дослідження» як самостійного наукового дослідження з актуальної та важливої для науки і практики проблеми.

Разом з визначеним вище, дисертаційному дослідженню, що рецензується, притаманні і деякі *зауваження та побажання*, котрі об'єктивно властиві будь-яким творчим науковим працям, тим більш присвяченим аналізу таких надзвичайно складних дослідницьких питань:

1. У підрозділі 1.2 дисертації здобувачка суттєву увагу приділяє ґрунтовному дослідженню історії розвитку сфери цивільної безпеки в Україні, аналізуючи перспективи подальшого розвитку цивільного захисту в Україні. На сторінках 76–77 дисертаційного дослідження дисертантка окреслює основні завдання цивільної безпеки та висловлює особисту точку зору на визначення дефініції «цивільна безпека». За цих умов, у запропонованому авторкою визначенні цивільної безпеки було б доцільно додатково змістовно обґрунтувати особисту позицію щодо ознак сфери цивільної безпеки з детальною аргументацією наявності кожного елемента запропонованої системи.

2. На нашу думку, авторці в межах підрозділу 2.1 дисертації варто було б більш детально розкрити проблеми міждисциплінарних підходів до визначення сфери цивільної безпеки, що дозволило б з'ясувати в цьому контексті загальне та відмінне між ними в площині їх залежності від предмета, методології, понятійно-категоріального апарату певної науки.

3. Розмірковуючи про структуру та основні ознаки сфери цивільної безпеки (підрозділ 2.3), на наше переконання, здобувачці насамперед необхідно було б більш детальну увагу приділити визначенню способів (інструментів) забезпечення сфери цивільної безпеки.

Відтак, хотілося б почути думку дисертантки з цього приводу.

4. Досліджуючи у підрозділі 3.2 питання впровадження європейських стандартів у сфері цивільного захисту, зокрема щодо організації та діяльності уповноважених суб'єктів у сфері цивільної безпеки країн Східної Європи, на нашу думку, дисертантці більше уваги необхідно було приділити аналізу окремих законодавчих ініціатив щодо забезпечення цивільної безпеки. За цих умов, дисертаційне дослідження було б більш

репрезентативним у випадку змістовного аналізу системи цивільної безпеки та її організації країн Східної Європи та стандартів і гарантій у цій сфері.

Проте вищенаведені міркування мають скоріше полемічний та рекомендаційний характер і ні в жодному разі не зменшують загальну позитивну оцінку дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії в галузі права.

Представлена дисертаційна робота засвідчує надзвичайну широту дослідницьких питань, порушених авторкою, тому дискусійність її окремих положень, побічне охоплення увагою дослідниці тих чи інших питань є цілком об'єктивним наслідком проведеної роботи. Тим більш, що неоднозначність окремих положень, їх недостатнє висвітлення у науковій праці притаманно будь-якій творчій праці, зокрема науковій роботі, представленій на здобуття наукового ступеню доктора філософії із зазначеного напрямку дослідження.

Загальна оцінка дисертаційної роботи, її відповідність встановленим вимогам.

Як **висновок**, слід зазначити, що дисертація Ремез Олени Леонідівни на тему «Сфера цивільної безпеки як об'єкт теоретико-правового дослідження» є самостійною та завершеною науковою роботою, котра містить нові теоретичні положення, висновки та узагальнення щодо предмету дослідження, а також практичні положення, що у сукупності розв'язують важливе дослідницьке завдання, що має вагоме значення для розвитку теоретико-правової науки та інших галузевих юридичних наук в Україні.

Вивчення поданих Ремез О. Л. матеріалів дисертації та анотації, а також ознайомлення з науковими публікаціями за обраною темою дає підстави стверджувати, що дисертанткою проведено достатньо ґрунтовний науковий аналіз обраної теми, виявлено новизну опрацьованих питань, сформульовано наукові положення, узагальнення та висновки, що виносяться на захист.

Можна констатувати, що дисертантка досягла поставлених перед собою цілей, роботу виконала на високому науковому та методологічному рівні. Такий загальний попередній висновок підтверджується основними параметрами, які висуваються до дисертацій означеної наукової спеціальності.

Дисертаційне дослідження Ремез Олени Леонідівни на тему «Сфера цивільної безпеки як об'єкт теоретико-правового дослідження» за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених питань, історико-правовим, теоретичним і практичним підґрунтям та обґрунтованістю одержаних результатів відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44) та наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 р.), а її авторка, Ремез Олена Леонідівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Професорка кафедри теорії та історії держави і права факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук, доцентка

Юлія ЗАГУМЕННА

